

**RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA ALOQA-
AXBOROTLASHTIRISH XIZMATLARINI TASHKILIY-IQTISODIY
MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH**

Nazarov Sanjar Nasridinovich

O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti

Moliya va iqtisod masalalari prorektori v.b.b.

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada bugungi kunda mamlakatimizda olib borilayotgan iqtisodiy o'zgarishlar, ularning zamirida yangi ish o'rinlarini yaratilishi, raqamli iqtisodiyot sharoitida aloqa-axborotlashtirish xizmatlarining o'ziga xos jihatlari va xususiyatlari, unda tashkiliy-iqtisodiy mexanizm takomillashtirish masalalari muallif tomonidan o'rganilgan.*

***Kalit so'zlar:** raqamli iqtisodiyot, biznes, aloqa-axborotlashtirish xizmatlari, tashkiliy-iqtisodiy mexanizm.*

Xizmat ko'rsatish sohasining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi o'z mazmuniga ko'ra turmush farovonligi va uning sifatini oshirish, zamonaviy tarmoqlarning shakllanishi bilan bog'liq bo'lgan inson kapitalini rivojlantirish uchun maqbul shart-sharoitlarni yaratish, mehnat taqsimotining nisbatan yuqori darajasini ta'minlash bo'yicha xo'jalik faoliyatining turli yo'nalishlarini qamrab oladi.

Iqtisodiyotning transformatsiyalashuvi sharoitida xizmatlar sohasi iqtisodiy jihatdan sanoat ishlab chiqarishiga qaraganda ancha samaralidir, chunki xizmatlar sohasida boshlang'ich faoliyatni amalga oshirish kamroq mablag'larni talab qilib, kapitalning aylanish tezligi ancha yuqori hisoblanadi.

Shunga ko'ra, xizmat ko'rsatish korxonalari faoliyatining samaradorligini oshirish hamda ular faoliyatining ijtimoiy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirishda mehnat jarayonlari intensivligi va mehnat unumdorligini oshirish, resurslardan samarali foydalanish, mehnat salohiyati samaradorligini ta'minlash, ko'rsatilayotgan xizmatlar sifati va natijadorligini oshirish,

iste'molchilarning talab va ehtiyojlarini to'liqroq qondirish bilan bog'liq masalalar soha rivojlanishining muhim muammolari hisoblanadi.

Axborot xavfsizligi¹ ([inglizcha](#): *Information Security*, shuningdek, [inglizcha](#): *InfoSec*) — axborotni ruxsatsiz kirish, foydalanish, oshkor qilish, buzish, o'zgartirish, tadqiq qilish, yozib olish yoki yo'q qilishning oldini olish amaliyotidir. Ushbu universal kontseptsiya ma'lumotlar qanday shaklda bo'lishidan qat'iy nazar (masalan, elektron yoki, jismoniy) amal qiladi. Axborot xavfsizligini ta'minlashning asosiy maqsadi ma'lumotlarning konfidensialligi, yaxlitligi va mavjudligini muvozanatli, qo'llashning maqsadga muvofiqligini hisobga olgan holda va tashkilot faoliyatiga hech qanday zarar yetkazmasdan himoya qilishdir. Bunga, birinchi navbatda, asosiy vositalar va nomoddiy aktivlar, tahdid manbalari, zaifliklar, potensial ta'sirlar va mavjud xavflarni boshqarish imkoniyatlarini aniqlaydigan ko'p bosqichli xavflarni boshqarish jarayoni orqali erishiladi. Bu jarayon xavflarni boshqarish rejasining samaradorligini baholash bilan birga olib boriladi.

Ushbu faoliyatni standartlashtirish maqsadida ilmiy va kasbiy hamjamiyatlar texnik axborot xavfsizligi choralari, yuridik javobgarlik, shuningdek, foydalanuvchi va ma'murlarni tayyorlash standartlari sohasida asosiy metodologiya, siyosat va tarmoq standartlarini ishlab chiqishga qaratilgan doimiy hamkorlik asosida ish olib boradi. Ushbu standartlashtirishga asosan ma'lumotlarga kirish, qayta ishlash, saqlash va uzatishni tartibga soluvchi keng ko'lamlı qonunlar va qoidalar ta'sir ko'rsatadi. Biroq, tashkilotda agar doimiy takomillashtirish madaniyati to'g'ri shakllantirilmagan bo'lsa, har qanday standartlar va metodologiyalarni joriy etish yuzaki ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Axborot xavfsizligining markazida axborotni himoya qilish faoliyati — uning maxfiyligi, mavjudligi va yaxlitligini ta'minlash, shuningdek, tanqidiy vaziyatda har qanday murosaga yo'l qo'ymaslik masalasi yotadi. Bunday holatlarga tabiiy, texnogen va ijtimoiy ofatlar, kompyuterning ishdan chiqishi, jismoniy o'g'irlik va boshqalar kiradi. Dunyodagi aksariyat tashkilotlarning ish

¹ https://uz.wikipedia.org/wiki/Axborot_xavfsizligi
www.tadqiqotlar.uz

jarayonlari hanuz qog'oz asosidagi xujjatlarga asoslangan, bo'lib, tegishli axborot xavfsizligi choralarini talab qilsa-da, korxonalarda raqamli texnologiyalarni joriy etish bo'yicha tashabbuslar soni barqaror o'sib bormoqda. Bu esa axborotni himoya qilish uchun axborot texnologiyalari (IT) xavfsizligi bo'yicha mutaxassislarni jalb qilishni talab qiladi. Ushbu mutaxassislar axborot xavfsizligi texnologiyasini (ko'p hollarda kompyuter tizimlarining bir turini) ta'minlaydi. Bu kontekstda kompyuter nafaqat maishiy shaxsiy kompyuterni, balki har qanday murakkablik va maqsadli raqamli qurilmalar, ya'ni elektron kalkulyatorlar va maishiy texnika kabi ibtidoiy va izolyatsiya qilinganlardan tortib, sanoat boshqaruv tizimlari va kompyuter tarmoqlari orqali ulangan superkompyuterlargacha bo'lgan raqamli qurilmalarni anglatadi. Yirik korxonalar va tashkilotlar o'z bizneslari uchun axborotning hayotiy ahamiyati va qiymati tufayli, qoida tariqasida, o'z xodimlariga axborot xavfsizligi bo'yicha mutaxassislarni yollaydilar. Ularning vazifasi barcha texnologiyalarni maxfiy ma'lumotlarni o'g'irlash yoki tashkilotning ichki tizimlarini nazorat qilishga qaratilgan zararli kiberhujumlardan himoya qilishdir.

Axborot xavfsizligi bandlik sohasi sifatida so'nggi yillarda sezilarli darajada rivojlandi va o'sdi. U tarmoq va tegishli infratuzilma xavfsizligi, dasturiy ta'minot va ma'lumotlar bazasini himoya qilish, axborot tizimlari auditori, biznesning uzluksizligini rejalashtirish, elektron yozuvlarni aniqlash va kompyuter kriminalistikasi kabi ko'plab professional ixtisosliklarni yaratdi. Axborot xavfsizligi bo'yicha mutaxassislar mehnat bozorida yuksak barqaror bandlikka va yuqori talabga ega. Bir qator tashkilotlar ([ISC](#)) tomonidan olib borilgan keng ko'lamli tadqiqotlar natijasida ma'lum bo'lishicha, 2017-yilda axborot xavfsizligi sohasi rahbarlarining 66 % o'z bo'limlarida ishchi kuchining keskin yetishmasligini tan olishgan va 2022-yilga kelib bu sohada mutaxassislarning tanqisligi darajasi butun dunyoda 1 800 000 kishini tashkil etishini taxmin qilgan.

Mamlakatning texnik-iqtisodiy rivojlanishiga yuqorida tavsiflangan yondashuvga alternativ yondashuv iqtisodiyotni jadal axborotlashtirish asosida uning samaradorligini oshirishga qaratilgan faol siyosatni olib borishni, shu maqsadda rivojlanishning barcha mumkin bo'lgan vositalari va mexanizmlarini

safarbar qilishni, moliyalashtirishni ta'minlashni o'z ichiga oladi. innovatsion rivojlanish jarayonlari va resurslarni davlat va mahalliy dasturlar va loyihalar shaklida amalga oshirilayotgan ustuvor yo'nalishlarga jamlash uchun. Ammo dastur mualliflari bu tezisni resurslar yoki moliyaviy resurslar nuqtai nazaridan aniqlamaydilar, inson omilining ahamiyatini o'rganmaydilar, axborot texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha tavsiya etilgan ma'muriy choralar va mexanizmlarni hisobga olmaydilar.

Axborot-kommunikatsiya infratuzilmasini yaratishga davlat tomonidan keng ko'lamli yordam ko'rsatilishiga Yevropa va jahonning turli mamlakatlari misol bo'la oladi. Shu bilan birga, axborot-kommunikatsiya infratuzilmasi deganda mamlakatning axborot makonining va axborot o'zaro aloqasi vositalarining ishlashi va rivojlanishini ta'minlovchi tashkiliy tuzilmalar va aloqa tizimlari tizimi tushuniladi. Shunday qilib, Irlandiyada 123 ta shaharda optik tolali infratuzilma uchun 300 million yevro ajratilgan bo'lib, moliyalashtirish 90% davlat va 10% mahalliy hokimiyat tomonidan ta'minlangan. Slovakiyada "Elektron Slovakiya" dasturiga taxminan 47 million yevro ajratilgan. Kanadada maktab tarmog'i va Internetga umumiy kirish narxi 40 million Kanada dollari, tadqiqot tarmog'i 110 million Kanada dollari va hukumat onlayn rejimida 600 million Kanada dollari turadi.

Shunday qilib, tadqiqot mavzusining dolzarbligi quyidagilar bilan belgilanadi:

- mahalliy davlat hokimiyati organlarining boshqaruv faoliyatida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning samarali tashkiliy-funksional tuzilmasining mavjud emasligi;
- mahalliy davlat hokimiyati organlari faoliyatini boshqarishning murakkab ko'p bosqichli tashkiliy tuzilmasi fonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda faoliyatni tashkil etishda yagona uslubiy yondashuvning yo'qligi;
- moliyaviy resurslarni samarasiz taqsimlash, bu esa mahalliy davlat hokimiyati organlarining boshqaruv faoliyatini amalga oshirish bo'yicha ko'p

qirrali vazifalar doirasida innovatsiyalarni yetarli darajada moliyalashtirishga olib keladi.

Nazariy-eksperimental tadqiqot va amaliy ish jarayonida vazifalar hal qilindi va tadqiqotning asosiy natijalariga erishildi:

– Hozirgi ilmiy-texnikaviy, normativ-huquqiy, huquqiy, iqtisodiy ahvol va moliyalashtirish tahlili asosida mahalliy davlat hokimiyati organlari faoliyatida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish va ulardan foydalanish istiqbollari ko'rsatilgan. Iqtisodiy qo'llab-quvvatlash va moliyalashtirish muammolari, shuningdek, mahalliy davlat hokimiyati organlari faoliyatida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanishga to'sqinlik qilayotgan sabab va omillar aniqlandi.

– boshqaruv qarorlarini qabul qilish maqsadida integratsiyalashgan axborotni qayta ishlashga mo'ljallangan usullar, vositalar va jarayonlar majmui sifatidagi "Davlat organlarining boshqaruv faoliyatida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari" atamasining ilmiy-uslubiy asoslanishini ta'minlash;

– mahalliy davlat hokimiyati organlari faoliyatining tashkiliy tuzilmasida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning joriy holatini, talab qilinadigan tamoyillarini (gorizontal o'zaro ta'sir, vertikal ierarxiya, metodologiyaning birligi, ochiqlik, kirish darajalarining farqlanishi, formatlarning izchilligi) aniqlash; va boshqalar);

– munitsipalitet faoliyatining moliyaviy va axborot oqimlarining ishlab chiqilgan modelidan kelib chiqib, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning tashkiliy-funksional tuzilmasining to'rtta darajasi aniqlandi va ma'lumotlarni tahliliy qayta ishlash funksiyalarining yo'qligi aniqlandi. yuqori mansabdor shaxslarning boshqaruv qarorlari aniqlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Абдурахимов Д.Б. Иқтисодий информатика фанидан тайёрланган маърузалар матни. Гулистон 2008 йил.
<http://library.ziyounet.uz/ru/book/39275>.

2. Гуломов С.С., Алимов Р.Х., Лутфуллаев Х.С ва бошқалар. Ахборот тизимлари ва технологиялари. Тошкент.: “Шарқ”, 2000 й. 592 б.

3. Иноятов У., Кучаров А.С., Тоиров Ш.А. Божхонаор органлари фаолиятида замонавий ахборот технологияларни қўллаш. - Т.: ТДИУ, 2007. 165 бет.